

Un episod din istoria edilitară a orașului Iași: demolarea dughenilor din fața Mitropoliei Vechi și construcția grilajului curții (1874-1894)

Mircea Ciubotaru

În lungul și lentul proces de modernizare a Capitalei Moldovei, programat prin Regulamentul Organic (1832) și demarat chiar din anul adoptării acestui document constituțional, un noian de sarcini, dificultăți, proiecte abandonate sau amânate sine die, precum șoseluirea drumurilor, pavarea și apoi asfaltarea ulițelor / străzilor, construcția și repararea podurilor, alimentarea cu apă, amenajarea unor piețe alimentare și grădini publice, iluminatul și transportul public, canalizarea Bahluiului și Cacainei, construcția unor edificii publice (școli) și culturale (Teatrul Național) au antrenat importante forțe umane și resurse materiale. Eforia și, apoi, Primăria (1864), sprijinite financiar sau cenzurate de Departamentul (devenit Ministerul) Lucrărilor Publice, înființat în 1849 (ofisul domnesc datează din 25 februarie 1850) în cadrul Ministerului de Interne, au asigurat cadrul legal și administrativ al lucrărilor, au dispus de bugetul local și subvențiile guvernamentale și au activat Serviciul tehnic al instituției. În primul deceniu de înfăptuiri de după 1832, inginerul-căpitan, apoi colonelul rus N. Sungurov, rămas la Iași după retragerea trupelor din Moldova (1834) și ajuns, după M. Kogălniceanu, director al Departamentului Lucrărilor Publice, a dirijat împreună cu Gh. Asachi administrarea proiectelor edilitare, pentru ca, treptat, să se implice decisiv corpul tehnic angajat al Sfatului Orășenesc sau al Departamentului. Documentele păstrate în arhivele Ministerului Lucrărilor Publice al Moldovei, ale Eforiei și Primăriei Iași evidențiază contribuția la modernizarea orașului-capitală a unei pleiade de tehnicieni, majoritatea străini, între care se remarcă, până la sfârșitul secolului, geologul și hidrotehnicianul Mihalic de Hodocin, inginerii de poduri, șosele și cadastru Felix Barberot (Barbero, în grafie chirilică), Joseph Raschek, Eduard Monșain, Fred. Peytavin, François Cazaban, Alfred Boguș, Alexandru Stamatopol, Charles Chaigneau, arhitecții Johan Freiwald, Johan Brandel, Karl Kugler, Mathias Nitschman (Niciman sau Nișman), Joseph Gruber, grădinarii-șefi ai parcurilor publice, Wilhelm Rach și Pierre Dieudonné, cunoscutul Christian Wirth-Pester, horticultor, și alții. Alături de aceștia, românii Iorgu Gafencu, Al. Costinescu, N. Bădărău, Octav Albineț, Gr. Bejan și Gh. Apostolescu, horticultor, se califică pentru funcțiile de execuție și conducere în Serviciul tehnic al Primăriei, cei mai

mulți în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea. Forța de muncă brută a fost asigurată, pentru săpături, de țiganii robi ai Statului (până în 1844) și de țăranii din satele ținuturilor Iași, Vaslui, Roman, Bacău și Neamț, pentru transportul zecilor de mii de care de piatră pentru șosele, adusă tocmai din munții Tarcăului sau de pe valea Bistriței, și nu în puține cazuri de soldații din garnizoana Iași. Numeroase firme evreiești de construcții, prea puține românești, și-au adjudecat, prin licitații corecte, majoritatea lucrărilor de pietrărie, zidărie, fierărie, tinichigerie, lemnărie, vopsitorie. Principala dificultate în îndeplinirea programului de investiții edilitare a fost și a rămas totdeauna insuficiența mijloacelor financiare și, adesea transparent, dar fără excese, birocrăția administrativă, locală și centrală, susținută de rivalitățile politice ale vremii. Consiliile Comunale (Municipale) și primarii pot fi evaluați pentru (ne)performanțele lor, dar un studiu amplu al acestui aspect fundamental din istoria modernă a Iașilor nu a fost niciodată considerat necesar. Mii de file din voluminoase dosare păstrate îndeosebi în arhivele Secretariatului de Stat al Moldovei și Ministerului Lucrărilor Publice al Moldovei, aceasta din urmă aflată până de curând la București, nu au fost valorificate satisfăcător decât pentru probleme de interes tematic restrâns. Un program de cercetare al Muzeului Municipal ar trebui să aibă în vedere și aceste izvoare aflate acum la îndemâna istoricilor ieșeni.

Deschideri și închideri de hudițe, ulițe și străzi, desființări sau mutări de garduri, demolări de case, dependințe, barăci, pentru alinieri și lărgiri de căi de comunicație în vederea pavărilor, asfaltărilor și plantărilor de copaci pe marginea șoselelor naționale au constituit proiecte atât pentru vectorii importanți ai urbanizării vechiului târg secular (comunicații, transport, prevenirea incendiilor, salubritate, igienă, confort, coerență socială sau succes electoral), cât și pentru înfrumusețarea orașului, concept care își face loc treptat în mentalul decidenților, după 1832. Modelul german-austriac sau francez de oraș se impune, prin tehnicienii arhitecți și ingineri străini, înlocuind modelul oriental-balcanic impus timp de peste trei veacuri de stăpânire otomană printr-o creștere naturală, deci neplanificată și de regulă haotică, a vetrei târgului constituită din secolele al XIV-lea și al XV-lea. Vechi, degradate, nefuncționale și urâte, o mulțime de dughene, bolți, prăvălii, ateliere, magazii, dependințe, retarde, case și biserici amenințând cu prăbușirea trebuiau demolate, unele în regim de urgență, impedimentul principal fiind însă necesitatea exproprierilor și despăgubirile prevăzute de legislația civilă. Interesul public intră în coliziune ca niciodată cu interesul privat în urbanitatea modernă.

Planurile cunoscute, mai vechi, și cele rusești, recent descoperite de Mihai-Anatolie Ciobanu, relevă tendința de ocupare densă a spațiului din zona centrală a târgului, ca urmare a creșterii populației și sporirea activității economice, prioritar comercială, datorată îndeosebi evreilor. Vechile ogrăzi boierești, vaste și cu aspect gospodăresc-rural, precum și medeanurile bisericilor, cu țintirimurile lor, de care dau seama documentele, relatările cronicărești și mărturiile călătorilor străini, se restrâng prin vânzări și împărțiri, iar presiunea imobiliară crește în vatra veche, determinând expansiunea orașului spre periferii.

În acest context amplu și de lungă durată, cuprinzând sute de împrejurări și nevoi concrete, demolarea bolților din fața Mitropoliei este un exemplu bine documentat, într-un dosar de 207 de file¹, în care găsim explicit o gamă largă de proceduri, dificultăți, situații dificile și persoane implicate, încât analiza faptelor, chiar sumară, poate contribui la radiografia unei etape importante în procesul înnoirii orașului Iași. Documentele se referă la mai puțin

1. ANI, *Primăria Iași*, dos. 99/1874.

de jumătate din frontul de case de la Ulița Mare, aflat în spațiul cuprins azi de curtea Mitropoliei, în lungime de 50,5 m (grilajul). Terenul era ocupat de prăvălii și înainte de 1773, an în care mitropolitul Gavril (Calimachi) a început să dea unor evrei și unui Toader bărbier locuri de dughene². Se găsea acolo o hrubă de piatră, ceea ce dovedește că anterior a fost o casă de locuit sau o dugheană. În anul 1796, noul mitropolit (Iacob Stamate) voia să desființeze dughenile, care impietau prin vecinătatea lor cu Biserica Sf. Gheorghe și cu Academia înființată în ograda Mitropoliei de Grigore Alexandru Ghica, în anul 1766. O comisie de boieri era însărcinată să examineze cele șase scrisori dintre anii 1773 și 1778 și un sinet din 1789, după ce niște calfe au prețaluit binalele, pentru a le cumpăra Mitropolia, negustorii având acolo doar drept de folosință a locului, cu bezmen anual. Decizia urma să fie luată de domnul Alexandru Ioan Calimah³. Probabil, dughenile nu au putut fi cumpărate, astfel încât ele au dăinuit încă un secol, afectând mediul urban în perioada sa de modernizare. Prăvăliile, unele cu boltă, vor fi intrat, îndeosebi după 1841, în vizorul Eforiei pentru demolare, conform unei prevederi a Regulamentului Organic, ca și al Departamentului Lucrărilor Publice, după 1850, dar și al Mitropoliei, care reclama starea lor de degradare și pericolul de incendiu, precum și pe negustorii „care sînt cu totul împotriva bunelor moravuri”⁴. Operațiunea a fost tergiversată până în aprilie 1874, când s-a decis soarta acestor bolți, care erau atunci proprietate de stat, gestionată de Administrația Domeniilor și Pădurilor Statului, probabil după o expropriere cu despăgubire, despre care nu am acum sursa documentară. Șirul de dugheni, care este reprezentat în Planul orașului Iași al lui J. Raschek (1844) (Fig. 1) și într-un plan din 1848⁵ (Fig. 2), a fost demolat în două etape: 16 dughene de la poarta actuală a Mitropoliei în sus, în anul 1848⁶, care nu mai apar în Planul lui Fred. Peytavin din 1857 (Fig. 3), după care s-a făcut, în 1851, și grilajul metalic pe soclu de piatră, de 54 m⁷, cel existent și în prezent, și altele din partea de jos, spre Ulița Baston, desființate în anul 1874.

Dughenile au fost evacuate în vederea demolării, care a fost decisă în ședința Consiliului Comunal din 16 aprilie 1874⁸, la insistențele mitropolitului Calinic. Urmău a fi desființate bolțile de la Str. Ștefan cel Mare, dependințele din spatele lor și trei case aflate pe colțul ogrăzii Mitropoliei spre Str. Baston. Un zid despărțitor între acestea și Biserica Sf. Gheorghe trebuia să rămână până când se va fi făcut un grilaj de fier la stradă sau măcar un zăplaz de scânduri. Locul dughenilor și grilajul rămâneau în proprietatea Statului, iar materialul rezultat din demolări urma să fie valorificat de Primărie, pentru acoperirea parțială a cheltuielilor de demolare, facerea grilajului și realizarea plantației pe locul ogrăzii dughenelor și a bisericii, în vederea amenajării acolo a unei grădini publice. Pentru aceasta, Administrația Domeniilor solicita devizul grilajului și al plantației⁹, documente întocmite de arhitectul Josif Gruber¹⁰, care a desenat și un plan al locului¹¹. (Fig. 4) La al doilea termen pentru licitația demolării, din 24 iulie 1874, a fost declarat

2. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, editate de Ioan Caproșu, VII, Iași, Editura Dosoftei, 2005, p. 62, nr. 70 (7 mai 1773); p. 218, nr. 194 (aprilie 1776); p. 225, nr. 204 (26 mai 1776/1777 ?); p. 384, nr. 283 (26 mai 1777); p. 458, nr. 346 (1 iunie 1778); p. 617, nr. 483 (29 aprilie 1789).

3. *Ibidem*, X, 2007, p. 11-13, nr. 6 (anafora din 29 ianuarie 1796, cu rezumatele documentelor).

4. Preot Scarlat Porcescu, *Catedrala Mitropolitană din Iași*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1977, p. 110.

5. Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, fondul Fotografii, nr. 187, comunicat cu amabilitate de dr. Sorin Iftimi.

6. Preot Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 110.

7. *Ibidem*, p. 111.

8. ANI, *Primăria Iași*, dos. 99/1874, f. 3 r.

9. *Ibidem*, f. 4 r., 13 r., 20 r., 21 v., 27 r.

10. *Ibidem*, f. 44 r.-46 r.

11. *Ibidem*, f. 25, plan pe hârtie de calc.

câștigător, dintre cei 15 evrei solicitanți, antreprenorul Solomon Grosman¹². Termenul prevăzut de contract era de două luni și jumătate până la finalizarea nivelării terenului în vederea plantației, pentru care se prevedea așternerea unui strat de pământ de 20 cm. Pentru grăbirea demolării, un intendent al Primăriei propunea solicitarea a 200 de soldați, cu câțiva caporali, care ar fi fost plătiți cu câte 50-80 de bani fiecare, pe zi¹³. Nu reiese din dosar dacă aceștia au participat sau nu la demolări, mai curând ideea a fost ignorată. Demolarea a 12 construcții nu era ușoară, căci materialele trebuiau separate cu grijă și nu distruse, fiindcă puteau fi refolosite cărămizile, lespezile, piatra, lemnăria, ușile și obloanele de fier, tabla de acoperiș, sticlele de geam. Intendentul Primăriei, S. Dăncinescu, a făcut inventarul dughenelor (6), atenanselor (3) și caselor (3, pe colțul de la Str. Baston), toate cu un singur rând (fără etaj), având temelie de piatră, pereți de cărămidă și acoperiș de tablă de fier (tiniche), impus desigur după marele incendiu din 19 iulie 1827, ca măsură obligatorie pentru toate construcțiile din oraș. Doar o retardă era de lemn¹⁴. Demolarea a fost efectuată după 9 august, locul fiind eliberat la 11 septembrie¹⁵. În ultimele zile, inginerul Alfred Boguș a oprit scoaterea temeliilor dughenelor, care urmau a fi păstrate sub trotuarul ce trebuia curând asfaltat¹⁶. Solomon Grosman își adjudecase deja cumpărarea materialului, depunând 4001 franci la casieria Primăriei¹⁷, urmând să achite o diferență de preț, dacă era cazul, după evaluarea ce va fi făcută¹⁸.

Dacă această operațiune s-a desfășurat oarecum în grafic, ceea ce a urmat este foarte semnificativ pentru tergiversarea birocratică, nerespectarea prevederilor contractului și divergența intereselor părților implicate în realizarea proiectului, o adevărată... epopee de 20 de ani! Astfel, după ridicarea materialelor și a molozului, antreprenorul nu a reușit să niveleze terenul până în decembrie, invocând condițiile nefavorabile („jier și umăt”, în februarie) și cerând prelungirea termenului până în aprilie 1875¹⁹. Nici nu a ridicat, conform contractului, un zăplaz provizoriu la stradă, dar nici Serviciul tehnic nu-i indicase datele topometrice pentru nivelarea terenului, operațiune pe care inginerul Alfred Boguș o îndeplinește abia în mai 1875²⁰. Și nici nu era vreo perspectivă ca grilajul să fie făcut curând, de vreme ce primarul N. Gane cerea tocmai în 5 iulie arhitectului Comunei să întocmească planul și devizul. Grilajul trebuia să fie „în forma celui existent”, adică a grilajului de pe partea de sus a terenului, realizat în 1851, și deosebit pe latura de la Str. Baston, acesta pe stâlpi de fier²¹. Cu dreptate, antreprenorul cerea în august să se dispună primirea (recepția) locului nivelat și eliberarea garanției depuse la licitația lucrării²², iar în octombrie solicita aprobarea pentru ridicarea zăplazului de piatră și scânduri făcut de el, fiindcă „nu mai poate aștepta în vecinicie facerea grilajului”²³. O veșnicie nu a așteptat, ci doar încă un an și jumătate, fiindcă abia în ianuarie 1877 s-a decis construcția unui alt zăplaz, în regia Comunei, și dărâmarea zidului despărțitor de cimitirul Bisericii

12. *Ibidem*, f. 56 r.-v.

13. *Ibidem*, f. 33 r.-v.

14. *Ibidem*, f. 37 r.-41 v.

15. *Ibidem*, f. 62 r.

16. *Ibidem*, f. 68 r.

17. *Ibidem*, f. 31 r.

18. *Ibidem*, f. 43 r.-v., tabele.

19. *Ibidem*, f. 73 r.

20. *Ibidem*, f. 70 r., 75 v.

21. *Ibidem*, f. 79 r.

22. *Ibidem*, f. 80 r.

23. *Ibidem*, f. 83 r.

Sf. Gheorghe²⁴. În primăvară, îndepărtându-se zăplazul lui Grosman și dărâmându-se zidul²⁵, locul a rămas descoperit, devenind un medean, „depozit al tuturor murdăriilor”, cum îl vedea un gazetar de la „Curierul de Iași”, nr. 26, din anul 1875, în relatarea Grilajul Mitropoliei și o imprudență, drept care un funcționar al Primăriei întocmea un răspuns justificativ, considerând astfel de aprecieri ca rea-credință și calomnie²⁶. Evident, nu era nici una, nici alta, faptele arătând o evidentă întârziere, care va mai dura încă 17 ani. Totuși, în primăvară, grădinarul-șef al grădinilor publice Gh. Apostolescu a făcut un plan de amenajare a locului, pe care l-a curățit cu salahori de la serviciul de curățenie a orașului, plantând apoi copaci²⁷. Piatra rezultată din demolarea zidului a fost transportată în curtea Bisericii Barnovschi, urmând a fi folosită la temelia grilajului de la grădina de acolo²⁸. În octombrie, Gh. Apostolescu a cerut ca să se taie în trotuarul asfaltat gropi largi de 90 cm pentru a planta copăcei asemenea celor ce deja existau pe acel „bulivard”²⁹. Apoi, trotuarul a fost ridicat și reasfaltat de Companie Générale des Mines d'Asphalte, care avea sediul la Londra³⁰.

Grilajul însă a rămas o vagă promisiune, războiul și dificultățile financiare din anii următori și prioritățile evidente ale altor lucrări au amânat mereu includerea în bugetele anuale ale Primăriei a cheltuielii, nu mică, pentru executarea grilajului metalic. În deceniul următor, locul a rămas cu o împrejmuire de scândură, ruinată în 1888, când mitropolitul Iosif Naniescu începe, prin adrese repetate către primar, să preseze Comuna, solicitând execuția grilajului³¹. A fost „sensibilizat” și Ministrul de Interne³², care intervine și el, cerând îndeplinirea angajamentului din 1874³³. Acum, au sporit și pretențiile mitropolitului, care pretindea să fie făcut de Comună și grilajul spre Str. Baston³⁴, pentru care aceasta nu-și asumase nicio obligație. Și acest litigiu a avut, desigur, un rol în amânarea proiectului, Consiliul Comunal votând abia la 23 decembrie 1892 propunerea primarului Vasile Pogor de a se include această cheltuială în bugetul anului 1893³⁵. Acum, procedurile vor parcurge etapele legale, în ritm normal: inginerul-arhitect Octav Albineț prezintă schița de plan (Fig. 5)³⁶ și devizul grilajului³⁷, întocmește caietul de sarcini și condițiile de dare în antrepriză³⁸, iar Ministerul de Interne acordă creditul extraordinar de 5211 lei și 80 bani³⁹ și aprobă proiectul⁴⁰. În iulie 1893 se întocmesc documentele licitației⁴¹, care se anunță public⁴². Conurenții sunt șase evrei și românul Al. Filipescu, iar câștigătorul este S. Solomon, care a licitat suma cea mai mică, de 3750 lei, și cu care se încheie contractul

24. *Ibidem*, f. 85 r.

25. *Ibidem*, f. 92 v., 99 r., 100 r.-v., 107 r.-v.

26. *Ibidem*, f. 96 r.-97 v. (concept).

27. *Ibidem*, f. 91 r., 121 r.

28. *Ibidem*, f. 132 r.

29. *Ibidem*, f. 129 r.

30. *Ibidem*, f. 137 r.

31. *Ibidem*, f. 139 r. (27 ianuarie 1888), 140 r. (3 august 1888), 144 r. (6 septembrie 1889), 150 r.-v. (10 octombrie 1891).

32. *Ibidem*, f. 148 r.-v. (copie, nedată).

33. *Ibidem*, f. 146 r. (13 iulie 1889).

34. *Ibidem*, f. 149 r.-v. (8 iunie 1892).

35. *Ibidem*, f. 151 r.

36. *Ibidem*, f. 167 r.

37. *Ibidem*, f. 153 r. (26 ianuarie 1893).

38. *Ibidem*, f. 160 r.-v. (16 iunie 1893).

39. *Ibidem*, f. 162 r. (14 iunie 1893).

40. *Ibidem*, f. 165 r. (16 iulie 1893).

41. *Ibidem*, f. 168 r.-v., 169 r.-v.

42. *Ibidem*, f. 173 r.-v. (24 septembrie 1893).

de execuție la 6 octombrie 1893, cu termen de finalizare la sfârșitul anului⁴³. Timpul nefavorabil motivează o cerere, aprobată, de prelungire a construcției⁴⁴, care se reia la 1 martie și se încheie la 1 aprilie 1894, când antreprenorul solicită recepția și plata diferenței de cost⁴⁵. Procesul-verbal de recepție aprecia lucrarea ca bine făcută⁴⁶, iar la 29 aprilie se emite ordonanța de restituire a garanției depuse⁴⁷. Un raport către Ministrul Cultelor și Lucrărilor Publice, târziu, din 13 iunie 1903, rezuma „povestea” acestei lucrări și problema litigiului Primăriei cu Mitropolia în problema grilajului de la Str. Baston⁴⁸.

Concluzii. Fără îndoială, cazul acesta este minor în comparație cu alte intervenții și lucrări din ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea, între care: demolarea bisericilor Sf. Vineri și Dancu, reconstrucția Mitropoliei înseși și a Bisericii Trei Ierarhi, construcțiile Teatrului Național, a Universității, Liceelor Național și Internat, canalizarea Cacaiei, construirea Abatorului, asphaltarea a zeci de kilometri de străzi, introducerea iluminatului electric și multe alte realizări notabile. Totuși, alături de alte câteva zeci de exemple similare, el este simptomatic, oferind un suport bine documentat pentru ceea ce a însemnat trendul, posibilitățile și (ne)realizările economice și administrative ale urbanismului românesc în acest veac. Trăsăturile fenomenului se pot astfel decela: enorme sarcini în contrast cu resursele limitate; amânările, tergiversările erau datorate nu indolenței funcționarilor și tehnicienilor Primăriei, ci selectării priorităților și urgențelor edilitare de către Primar și Consiliul Comunal; grija pentru cheltuiala banului public este dublată de respectarea procedurilor licitațiilor; la Iași, este frapantă predominanța numerică a firmelor de construcție evreiești și nediscriminarea lor, în acei ani, din motive rasiale; calitatea umană și profesională a responsabililor administrativi și a tehnicienilor este indiscutabilă; politicianismul are în acest domeniu un impact modic, iar complexul provincialismului în fosta Capitală a Moldovei nu răzbate vizibil în deciziile locale. Descentralizarea administrativă este un progres care se consolidează și prin experiența dificultăților depășite.

Fig. 1. Planul lui J. Raschek (1844), detaliu

43. *Ibidem*, f. 176 r.-v.

44. *Ibidem*, f. 187 r.

45. *Ibidem*, f. 189 r., 191 r.

46. *Ibidem*, f. 199 r. (20 aprilie 1894).

47. *Ibidem*, f. 196 r.

48. *Ibidem*, f. 207 r.-v.

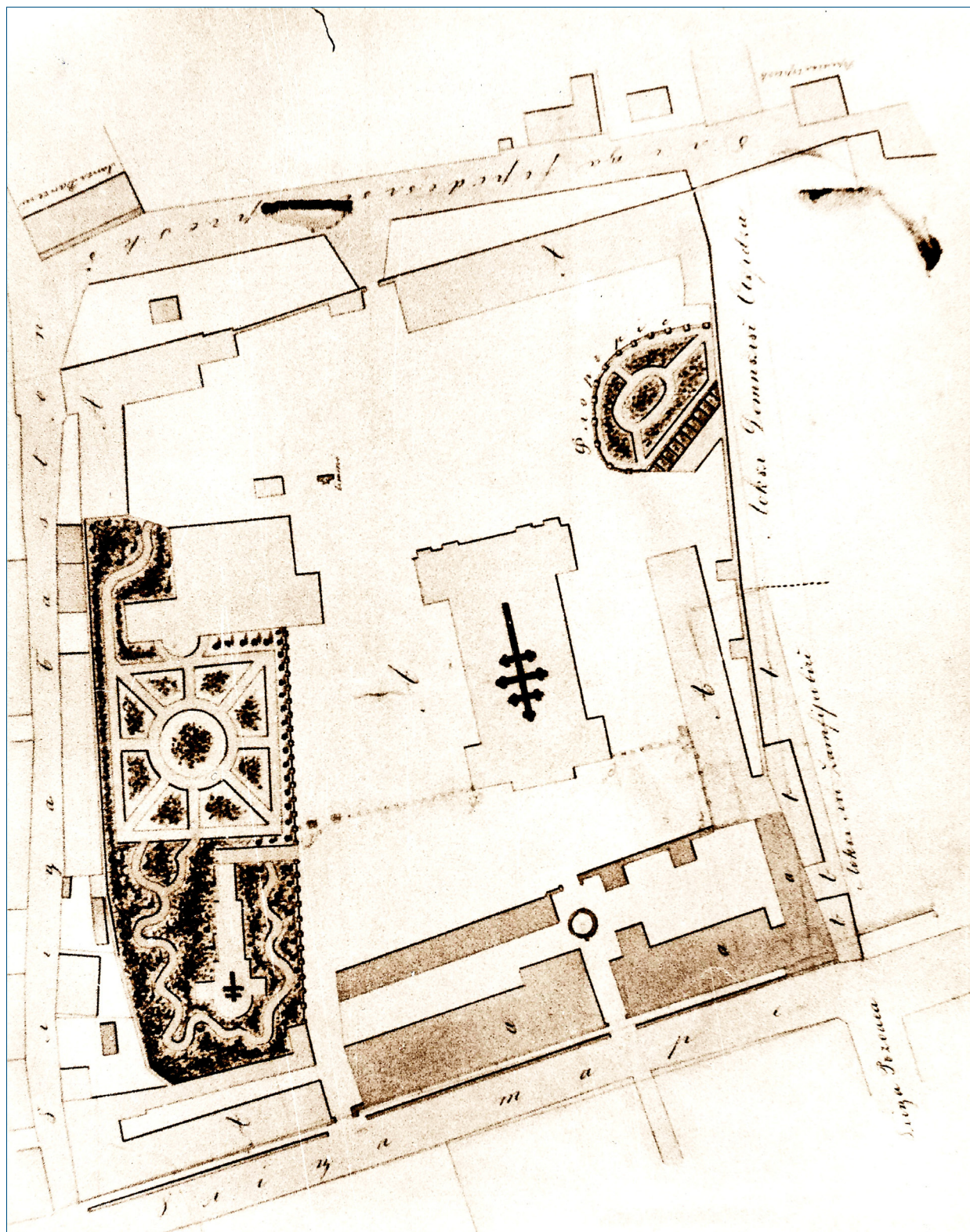

Fig. 2. Plan al curţii Mitropoliei din 1848

Fig. 3. Planul lui Fred. Peytavin (1857), detaliu

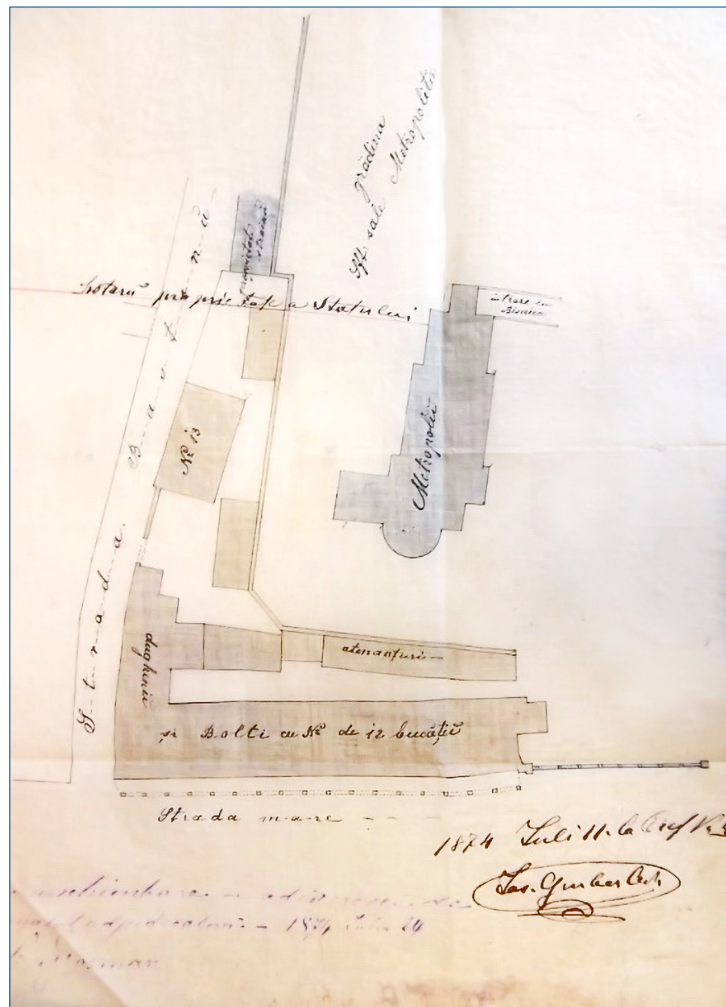

Fig. 4. Planul arhitectul Josif Gruber din 1874

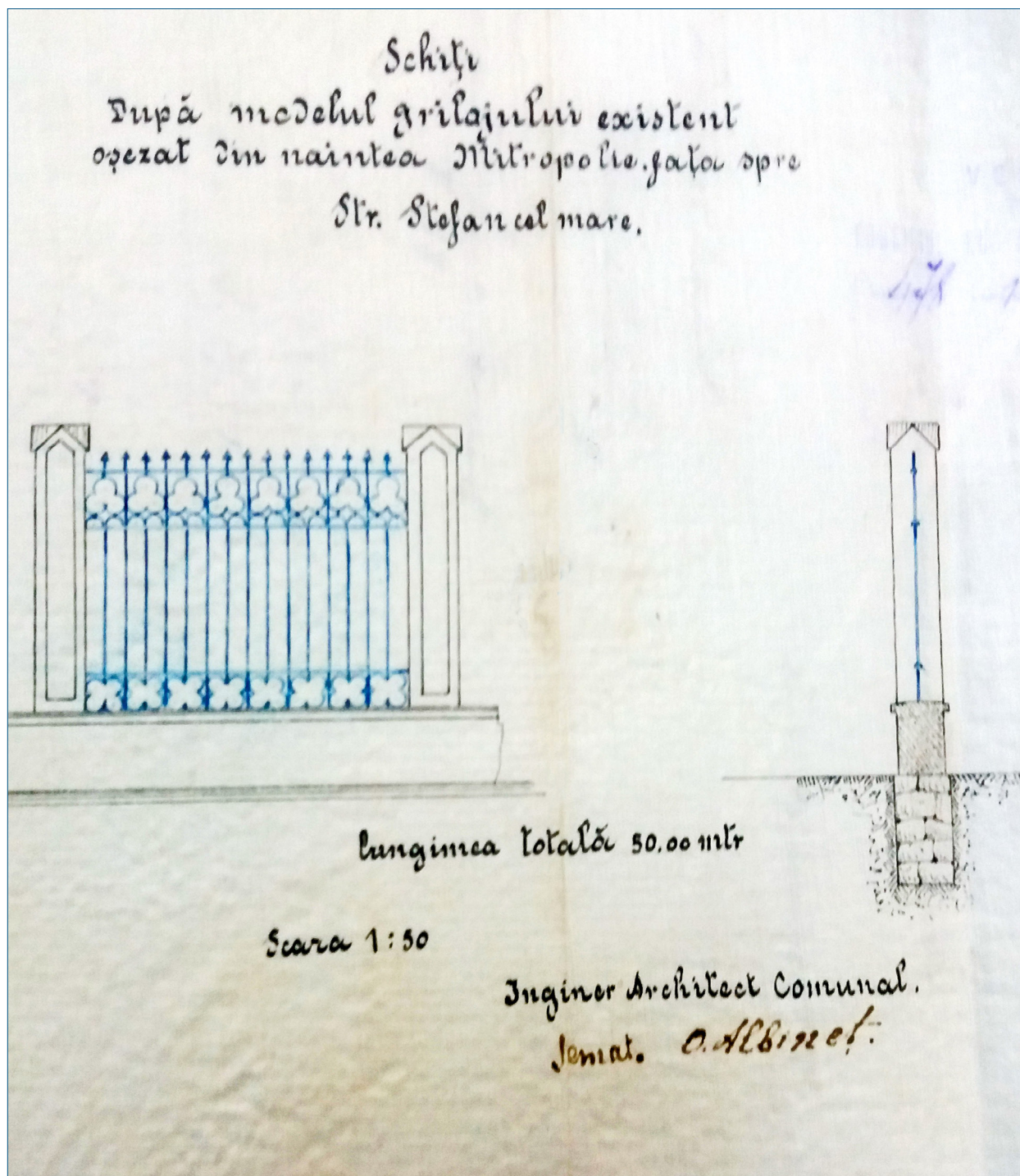

Fig. 5. Schiţă plan a inginerului-arhitect Octav Albineţ din 1893